

Јован Љ. Јањић^[1]
Институт за политичке студије
Београд (Србија)

УДК 271.222(497.11)-9(497.5)"1941/1945"
94:341.485(=163.41)(497.13+497.15)"1941/1945"
322:272(497.5)"1941/1945"

Прегледни научни рад
Примљен: 18.08.2022.
Прихваћен: 24.08.2022.
doi: 10.5937/napredak3-39697

Страдање Српске православне цркве у Независној Држави Хрватској

Сажетак: Црква је духовна институција у којој верујући човек оstarује своје духовне потребе и, сходно томе, изграђује своје духовно биће. Цркву чини свештенство и верујући народ. Без верног народа нема Цркве. И зато, све што се тиче Цркве, тиче се верног народа; и обрнуто, све што се тиче верног народа, тиче се Цркве.

На подручју клерофашистичке Независне Државе Хрватске (НДХ) прогону, терору и убијању били су изложени и народ и Црква. Срби су убијани не само зато што су друге нације, због свог националног бића, него и зато што су другачије вере, због свог духовног бића. Убијани су и зато што су Срби и зато што су православни.

На то упућује и сам усташки програм, јавно декларисан кроз речи предводника усташке државе. Геноцидни усташки програм у односу на Србе – да се једна трећина побије, да се једна трећина протера, а да се једна трећина покатоличи – јасно упућује на планиране активности да се Срби и духовно и физички убијају. Ако се атакује на човекову веру, ако се рачуна с тим да ће човек бити наведен или присиљен да се одрекне своје вере како би примио туђу, то је онда духовно убијање – убијање човека онаквог какав је он до тада био. Управо то је био циљ наметаног покатоличавања православних Срба у НДХ.

Радило се по декларисаном усташком програму. А зарад његовог што већег остварења на удару је посебно била Српска православна црква.

Кључне речи: Независна Држава Хрватска (НДХ), Римокатоличка црква, геноцид, српски народ, Српска православна црква

Увод

Време окупације у Другом светском рату клерофашистичка Независна Држава Хрватска настојала је да искористи за остваривање свог приоритетног, геноцидног циља: уништење

српске нације и православне вере на широком подручју бивше Југославије, на којем је, сагласношћу нацистичке Немачке, успостављен њен марионетски режим власти. Срби, као најјачи етнос, уз Хрвате, на том подручју, третирани су као главни непријатељ – што ће, поред осталог,

[1] mjovanradj@gmail.com

показати и државне акције у духовном и физичком уништавању овог народа, као и сам број српских жртава. Из расно-нацистичких побуда усташке власти, жртве геноцида у НДХ, поред Срба, били су и Јевреји и Роми.

Генезу планираног злочина потврђује и сам след догађаја: Немачка напада Југославију 6. априла 1941, а већ после четири дана – 10. априла – успоставља се НДХ, која од самог настанка показује своје главне намере – обрачун са Србима и Црквом православном.

У сржи српског духовног идентитета јесте вера православна, и зато се у обрачуну са Србима креће од удара на њихово духовно биће, односно од напада на Српску православну цркву.

Припремљени геноцид

Већ првог дана по проглашењу НДХ, 11. априла 1941. године, загребачки радио саопштава грађанима Загреба да свечано дочекају немачку војску и прозоре иските цвећем. Осим тога, грађани се позивају да даља наређења и саопштења чекају са своје радио-станице. Народу изван Загреба се поручује да се одмах обрате на све жупне уреде, „гдје ће од свећеника добити упутства за даљњи рад“. Из тога следи јасан закључак да су жупни уреди, односно свештеници још раније, и пре проглашења НДХ, добили усташка упутства за оно што је планирано и што следи. Угледни професор историје др Виктор Новак, који је врло студиозно показао и доказао деловање хрватске усташке државе и Римокатоличке цркве у Хрватској, тим поводом записује: „То је најочигледнији знак да се целокупна црквена институција

у Хрватској ставила у службу велеиздајничког покрета и у службу новог створеног стања, да су црквене институције, првенствено жупни уреди, постали инструменат усташког система и усташке НДХ, очевидно раније припремљени за такав догађај. Јер, тко би се усудио савјетовати грађанство да се обраћају за сва, па и за повјерљива саопћења, установама за које се није било сигурно да ће извршити наређења тако важна у првим тренуцима преузимања власти? То су могли да буду само најповерљивији“ (Novak, 1986, str. 542).

Усмерење и охрабрење римокатоличком клеру у будућем (ратном) деловању дао је први човек Цркве у Хрвата – надбискуп загребачки Алојзије Степинац. Већ првог дана по проглашењу НДХ, 11. априла 1941, на Велики петак, он посећује своје пријатеље и познанике који су заузели министарске положаје у првој провизорној владиној управи, пре него што ће Анте Павелић стићи у Загреб. Један од људи („крвавих терориста“) који ће „прославити“ својим делима „најкрвавији режим“ Хрватске био је др Милован Жанић, којем је тих дана у надлежност дато министарство полиције. Надбискуп Степинац га посећује, преноси му поздраве у своје име и у име Цркве у Хрвата, остајући са њим у дужем разговору, како је то радосно објавила усташка штампа.

Следећег дана, на Велику суботу, тадашњи поглавников заменик Славко Кватерник, самозвани „војсковођа“, касније и маршал, дошао је у посету врховном шефу Римокатоличке цркве у Хрватској, надбискупу Степинцу. Истог дана надбискуп узвраћа посету. Извештавајући о овој посети, *Католички листи* саопштава да

је надбискуп том усташком челнику изразио „не само своја честитања за објављивање НДХ“ него, у исто време, и изразио „своје жаљење“ поводом смрти његовог брата Петра Кватерника, који је као усташки одметник погинуо у борби са регуларним трупама југословенске војске у Цриквеници, у тренутку када је у том месту објављивао настанак НДХ и отцепљење од Југославије (*Isto*, str. 543).

Већ ти први дани НДХ, од Великог четвртка (када је створена) до ускршње недеље, показали су да усташка држава и Римокатоличка црква имају исто опредељење и да делују – у садејству. То с радошћу запажа и усташка штампа. Тако, *Хрвајске новоси*, у ускршњем броју, подвлаче значај узајамних посета усташких челника и надбискупа Степинца, па поводом сусрета Кватерника и Степинца, том приликом исказане срдачности, као и то што је загребачки надбискуп поздравио заменика поглавника, пише: „Тим је успостављена уска сарадња између усташког покрета и највишег представника римокатоличке црквене власти у држави Хрватској“ (*Isto*, str. 543–544).

Нарочито велики значај усташка штампа дала је посети надбискупа Степинца усташком поглавнику Анти Павелићу, 16. априла. Потом, још већи одјек имала је вест, коју је и радио преносио, да је надбискуп у свом двору приредио свечани банкет усташким емигрантима-официрима, а што је у штампи било поткрепљено и врло речитим сликама.

„Сви ови наведени поступци надбискупа Степинца које је објавила загребачка штампа, а потом из ње и сва остала, били су објављивани

и преко радија како би клер у цијелој земљи знао какво гледиште заузима њихов духовни поглавар у Хрватској према новоствореном стању“, разумно и основано закључује професор Виктор Новак.

У прилог томе, професор Новак наводи следећи пример: „Велики је број очевидаца и поузданих лица која саопћују да је у Сплиту, на фрањевачком самостану, на обали, био монтиран микрофон који је преко читавог дана објављивао вијести, а међу њима и ове о држању загребачког надбискупа! Свима је било јасно, а тако су касније многи свећеници, како ћемо још видјети, изјављивали да се надбискуп Степинац свом душом приклонио новом стању“ (*Isto*, str. 544).

На Ускрс, као и обично, Степинац је одржао проповед у загребачкој катедрали, овога пута објављујући пастви велики дан успоставе НДХ. Тако се он идентификовао са творцима те клерофашистичке творевине.

У проповеди надбискуп казује да ће све бити боље када се буде поштовало име Божије, дан Господњи, отац и мајка, и „законити поглавари и одредбе свете Цркве...“; тек онда, каже, могу се очекивати дани мира. Он се моли васкрсом Исусу за хрватски народ, „на прагу новог раздобља живота“ (*Isto*, str. 545).

Уследила је кампања мржње (на темељи-ма лажи) против Срба, позиви за њихово истребљење, а потом, на тако припремљеном терену, прогони, хапшења и убиства, где год је било могуће масовна убиства, понајпре српско-православног народа, чинећи разноврсне бестијалне злочине, све зарад крајњег циља –

геноцида над тим народом, а онда и над другима који нису били по мери усташке власти.

Историографија, заснована на релевантним чињеницама, с разлогом говори о геноциду над Србима у НДХ. Притом, у још продубљенијем сагледавању тога погрома над једним народом, видеће се да су Срби тако масовно, листом убијани не само зато што су Срби, због свог националног идентитета, већ и зато што су носиоци православне вере, због свог духовног опредељења. Ишло се и на духовно и на физичко убијање православног српског народа.

118 | Показало се то још првих дана усташког режима, када се првим реформним полицијским мерама кренуло у обележавање и дискриминацију људи православне вере. Православним Србима у Загребу, као и у осталим градовима, наређено је да носе око руке плаву траку са словом П (P), чиме се стављало до знања да су они у усташкој НДХ – изван закона. Тако је овај знак P (П), којим је обележаван православни човек, постао знак прокажених.

Из изјава усташких челника јасно се види да њима смета и српска нација и православна вера. Њихово деловање ставља се у службу Римокатоличке цркве, па тако они себи за, тобоже, „свету дужност“ узимају задатак да искорене православље и да га претопе у римокатоличанство. Они своје намере отворено, на зборовима, исказују, а усташка штампа то преноси. На тај начин народ се масовно мобилише за деловање у правцу остварења исказаних намера.

Тако, усташки доглавник др Миле Будак, након посете Ватикану, одржао је у Крижевцима велику усташку скупштину 6. јуна 1941. Скупшти-

ну је сазвао после службе Божије, којој је морао да присуствује сав сазвани народ. Од тада ће се стално упражњавати таква пракса. Неретко се дешавало да се служба Божја одржи на отвореном простору, а онда олтар послужи као говорница са које усташе харангирају народ. На том скупу, Будак, тумачећи верске односе у НДХ, за Србе, поред осталог, каже: „Они су вјеру спојили с народношћу и говорили су: 'Наше цркве и наши манастири, то су наши камени међаши.' Зато их посадише у Цељу, Марибору, Сушаку и Сплиту. Међутим, ако Бог да, тај ће њихов камен међаш нестати из хрватске државе, јер не може се међашити по туђим њивама...“ (*Isto*, str. 603).

Тај усташки идеолог, Будак, потенцира да се идеологија и деловање усташке државе темељи на вери – римокатоличкој. Тиме, у подтексту – па онда, како ће се видети, све гласније и јасније, у главном тексту – захтева обрачун са носиоцима православне вере. На великом усташком збору у Карловцу, 13. јула 1941. године, Будак, поред осталог, казује: „Браћо и сестре! Цијели усташки покрет темељи се на вјери. То је прије свјега велика вјера у нашу праведну ствар, велика вјера у Свемогућега, који праведнога никада не оставља. На нашој оданости цркви и католичкој вјери темељи се цијели наш рад, јер нас је повјест научила, да кад овдје не бисмо били католици, да би нас давно нестало... Ја сам увјерен да бисмо ми иначе нестали, кад не бисмо били римокатолици. Ми то знамо и ових двадесет година [од настанка Југославије – прим. Ј. Ј.], без обзира на то што се сав наш клер није увјек држао како би се требало држати. Ипак, Београд није могао преко тог силног бедема прескочити.

Све је забранио, али ту вјеру, коју исповједа сав хрватски народ овдје, није могао забранити, и то је била наша снага. Усташки покрет зато и проповједа осјећај за ту вјеру, јер је она битна састојина наше душе и темељ усташког покрета. [...] Ето, браћо и сестре, на те светиње, на Цркву, вјеру и обитељ, највише наваљиваху наши највећи непријатељи, а то су православци свих класа и бољшевици. Прорачунати непријатељи траже увјек најосјетљивије мјесто и кушају на њ ударити. Али, баш се ту намјерио на највећи отпор, јер је на тим темељима базирана идеологија усташког покрета“ (*Isto*, str. 604–605).

Како се ишчитава из тадашње хрватске штампе, а педантно преноси професор Виктор Новак у свом капиталном делу *Magnum Crimen*, са зборовна на којима су говорили усташки челници, из свих њихових говора мање или више отворено одјекује позив на погром и прогон Срба, односно припадника православне вере. Тако, поменути Миле Будак, на збору у Вуковару, 8. јула исте године, за Србе говори: „Они су уједињени само с Православном црквом, а ми нијесмо успјели да их асимилирамо. Међутим, нека знају да је наша лозинка: или се поклони или се уклони.“ На ове алузије аплаудирала је огромна маса усташа.

Потом и на збору у Пакрацу, 20. јула 1941. године, Будак присутну масу народа потпаљује на мржњу и на обрачун са Србима. Вели: „Ви добро знате и за ону народну: ’Једнога Влаха посади и погости за столом, а другога свежи у врећу и сједни на њега. Што ти онај мисли за столом, исто ти мисли онај под столом.’ Зато запамти и ово: С Влахом (тј. Србима), једи само

пола здјеле, а од пола здјеле, уби га здјелом по глави, јер ће и он тебе..“

И, напoкoн, у Госпићу, на великој скупштини, Миле Будак сасвим јасно обзнањује усташки план за потпуно истребљење Срба. Најављује: „Један дио Срба ћемо побити, други раселити, а остале ћемо превести у католичку вјеру и тако претопити у Хрвате“ (*Isto*, str. 605).

План геноцида. План истребљења једног народа.

У истом духу говоре и други усташки предводници. Помињани министар др Милован Жанић, на усташком збору у Новој Градишки, указује на немогућност заједничког живљења римокатолика и православних унутар граница једне државе, по мерилима власти којој припада, па овако казује: „Усташе! Да знате: Ја говорим отворено: Ова држава, ова наша домовина мора бити хрватска и ничија више. И зато они који су дошли овамо, ти треба и да оду. Догађаји кроз столећа, особито ових двадесет година, показују да је ту сваки компромис искључен. *Ово има бићии земља Хрваїиа и никої друїоїа, и нема ѿе мейоде коју ми нећемо као усташе уїоїредитїи да начинимо ову земљу збиља хрваїиском и да је очистїимо од Срба, који су нас сїоїшине їодина уїрожавали и који би нас уїрозили їрвом зїодом. Ми ѿо не ѿајимо, ѿо је їолиїиика ове државе и ѿо кад извршимо, извршићемо само оно шїїо їише у усташким начелима.* Нека се не заборава да ми имамо ван наших граница, у самој Америци, око 800.000 Хрвата, па нећемо тај јадни свијет који је ишао у Америку трбухом за крухом, јер га није имао у својој домовини, нећемо заборавити тај свијет. Тај свијет треба

да дође натраг и да овдје настани огњиште које ћемо очистити.“

Усташки министар правде др Мирко Пук, на збору у Крижевцима, 6. јула 1941. године, Србе назива пљачкашима, талогом и смећем са Балкана. По њему, није могуће да у једној држави заједно живе два народа, поготово да оба владају. Он понавља Будакову претњу Србима да се уклоне или поклоне, па, уз велико одобравање крвожедних усташа, ту поруку прецизира: „Или се уклоните из наше домовине милом, или ћемо вас истјерати силом“ (*Isto*, str. 606).

120 |

Високи усташки функционер др Младен Лорковић, касније министар спољних послова, на усташком збору у Доњем Михаљцу, 27. јула 1941. године, отворено изјављује да се хрватски народ „мора очистити од свих оних елемената који су за тај народ несрећа, који су му туђи и страни, који у том народу растварају његове здраве снаге, које су тај народ кроз десетљећа и стољећа гурали из једнога зла у друго“. Па онда прецизира: „То су наши Срби и Жидови“ (*Isto*, str. 607–608).

Савременик тих страшних догађања проф. др Виктор Новак резимира такве изјаве, па каже: „Овако готово сви одреда, усташки функционери, лаици, али и свећеници.“

Мобилишу се поданици, хрватски народ и сви који следе идеологију и власт усташке државе, да раде на истребљењу Срба и православља. На томе отворено агитује поготово поглавников бањалучки стожерник др Виктор Гутић; на свом путу кроз Босанску Крајину он шири мржњу према Србима, позива следбенике да крену у прогон православног народа

и шири језу терора. Где год дође, дочекује га римокатоличко свештенство и поздравља као тобожњег спасиоца читавог краја. У Санском Мосту он држи говор, најављујући прогон и потпуно истребљење Срба. Каже: „Нема више српске војске! Нема више Србије! Нема геца, наших крвопија, нестало је циганске династије Карађорђевића, а и код нас – ускоро – друмови ће пожељети Србаља, ал' Србаља више бити неће. Издао сам драстичне наредбе за њихово потпуно економско уништење, а слиједе нове за потпуно истребљење. Не будите слаби ни спрам једнога. Држите увијек на уму да су то били наши гробари и уништавајте их гдје стигнете, а благослов нашег поглавника и мој неће вам узмањкати. Сваки који се за њих буде заузимао, постаје самим тим непријатељем хрватске слободе... Срби нека се не надају ничему, и за њих је најбоље нека се иселе, нека их нестане из наших крајева“ (*Isto*, str. 608).

Те претње, на лажима и мржњи засноване, биле су, у ствари, програм истребљења српског, православног народа. Показали су то догађаји који су уследили. Уследио је погром. Хапшење, сабирање и одвођење у логоре, масовно убијање уз бестијалну свирепост, прогони, покатоличавање...

Страдање православних Срба на подручју клерофашистичке НДХ било је таквих размера да је тадашњи високи чиновник Трећег рајха, односно немачког министарства спољних послова, Херман Нојбахер – специјални изасланик за Балкан (1940–1945) – у својим мемоарима записао да оно „спада у најужаснија масовна убијања светске историје“ (Nojbaher, 2007, str. 85).

Асимиловање и убијање Срба

Од самог почетка рата у Српску патријаршију почеле су да долазе вести о страдању српског народа и Српске цркве у окупираним крајевима Југославије, поготово у НДХ. Избеглице које су пристизале у Србију доносиле су вести о страховотама којима је српски народ био изложен у тим крајевима. Многи од њих били су очевици, веродостојни сведоци страшног крволоштва и насиља над Србима (*Izveštaj Svetog arhijerejskog sinoda*, 1991, str. 99). Канцеларија Светог архијерејског синода Српске православне цркве добила је задатак да од сваког свештеника који је избегао прибави извештај о догађајима које је он преживео и под каквим околностима је избегао. То је био једини начин да се Свети архијерејски синод и српско друштво обавесте о приликама и догађајима у крајевима изван Србије (*Isto*, str. 100).

На тај начин створио се огроман документациони материјал, који синодска канцеларија није могла да савлада, да га среди и обради, како би се јавности предочило све то страдање. Зато је Свети архијерејски синод 1941. године образовао посебну комисију – *Комисију за прикупљање њодашака о страдању српског народа под окупацијом* – са задатком да прикупља грађу о страдању Српске православне цркве, односно српског народа у областима Југославије које су остале изван територије централне Србије и Баната. На челу комисије стајао је прота Радослав Грујић, истакнути историчар и професор Богословског факултета у пензији. Комисија је, према упутствима које је сама дала, прикупи-

ла 4.504 извештаја. На основу тих извештаја, сабирани су, упоређивани и систематизовани подаци, од којих су потом прављени скраћени извештаји и меморандуми. Већ до краја 1942. године, састављена су три меморандума Српске православне цркве о злочинима над Србима у НДХ. У трећем, по хронолошком реду, *Меморандуму*, на првим страницама, састављачи испишују: „У овом Меморандуму узето је у обзир само једно краће време, углавном од априла 1941. до средине 1942. по прилици. [...] Ово је први део материјала који дајемо до знања, ради привременог обавештавања. [...] По оцени избеглица и по гласовима с друге стране, приближан број побијених Срба – људи, жена и деце – у 'Независној Држави Хрватској' износи до почетка 1943. године 700.000. Тачан број данас није могуће одредити“ (*Jevtić*, 1990, str. 21).

У *Меморандуму* се најпре говори о „првим прогонима и мучењима Срба“ и о „рушењу и уништавању њихових домова, цркава и насеља“ у НДХ, па се, између осталог, предочава: „У беснилу рушења и истребљења српског народа попаљене су хиљаде српских кућа, уништена цела села, целе општине, тако да у њима није остало ни живе душе. Посебно су рушене српске цркве и манастири...“ (*Isto*, str. 21–22).

У извештају Светог архијерејског синода, за прво послератно редовно заседање Светог архијерејског сабора СПЦ, од 27/14. марта 1947. године, о страдању српског народа у Хрватској констатује се: „Основна тачка унутрашњег политичког програма новостворене државе (НДХ) била је интегрално елиминисање са њене територије православног српског елемента, који

је овде представљао респектабилну мањину 2.403.998 душа, према укупном броју српског становништва од око 7.000.000“ (Izveštaj Svetog arhijerejskog sinoda, 1991, str. 97).

„Црквена влада“ у свом извештају затим наводи: „Масовним убијањима претходила су разноврсна најварварскија мучења, каквих Срби у својој историји никада ни од најсвирепијег непријатеља претрпели нису. Број људских жртава, које се нису ограничавале на пол и узраст, обухвата све друштвене слојеве и све категорије позива. Претходно је процењен на око 800.000 лица“ (Isto, str. 97–98).

Затим се у извештају Синода Српске цркве каже: „У овом генералном прогањању православног српског становништва истицали су се у појединим местима, било као организатори, било као непосредни извршиоци најсвирепијих злочинстава, католички парохијски свештеници и калуђери и калуђерице (већином фрањевци).“

Синод констатује да је „главни удар“ власти НДХ, „на Римокатоличку цркву ослоњене“, против Срба био „уперен против саме Српске православне цркве и њене организације“, а што се закључује и по великом броју убијених (више од 170) и протераних и избеглих (599) свештеника, без монаха. А онда се предочавају и материјална разарања: „Убијањем свештенства, рушењем и пљачкањем катедралних, градских, манастирских, сеоских св[етих] храмова, те епископских резиденција, зграда у којима су се налазиле епархијске црквене установе, парохијских домова, црквено-општинских зграда, манастирских конака, црквених ризница, архива и библиотека, па и најтежим актима скрнављења наших светиња,

ишло се очигледно за тим да се онемогући свака егзистенција и функционисање епархијских и локалних црквених власти на територији новостворене Хрватске државе, а омогући акција на католичењу и унијаћењу православних Срба“ (Isto, str. 98).

Затим Синод Српске цркве записује: „Да је овако плански смишљена и систематски спровођена акција против Српске православне цркве и народа била базирана на претходном споразуму са римском куријом излази јасно из једног акта Конгрегације за Источну цркву у Риму, од 17. јула 1941. године, упућеног загребачком надбискупу, као председнику конференције хрватских бискупа. Овај акт садржи, наиме, по став Ватикана веома карактеристичне пасусе, као на пр[имер] да у Риму очекују велике успехе 'на обраћању неуједињених (тј. православних Срба у Хрватској) у покорност папи, да је захвална загребачком надбискупу на успесима у досадашњој његовој акцији на покатоличавању Срба, подстичући уједно њега и подручне бискупе да наставе свој рад у започетом правцу за правилан развој католицизма, 'пошто сада постоје толике наде за обраћање несједињених'" (Isto, str. 98–99).

У Српској патријаршији указују на то да је овај акт састављен у Риму након посете поглавника хрватске државе др Анте Павелића римском папи, у доба када су српски народ и Српска православна црква били стављени ван закона, а „несумњиво је проистекао као логична последица те посете, и приликом исте посете поднесеног папи исцрпног извештаја о унутрашњим приликама у Хрватској држави, те о смерницама

хрватске унутрашње политике у садашњости и будућности“.

Након те посете и пристиглог акта Конгрегације, уследила је појачана акција на покатоличавању Срба православне вере. У „Бискупској тискарни“ у Ђакову штампан је летак, потом растуран међу православним Србима у Славонији и Срему, којим се они позивају да приђу Римокатоличкој цркви. Притом се Срби упозоравају да ће једино на овај начин „моћи остати у својим домовима“, да „даље неће бити прогањани и убијани“, и, тобоже, на тај начин, „осигураће спас својих душа“. Резултат ове акције био је такав да је око 240.000 православних Срба прешло у римокатоличку веру (*Isto*, str. 99).

Неканонско оснивање Хрватске православне цркве

Синод Српске цркве записује да се илегална хрватска влада није задовољила учињеним, пошто „извршивши задатак да, према свом програму, једну трећину Срба поубија“, није сасвим остварен други циљ, да се једна трећина Срба примора на одлазак преко Дрине, у Србију; нити је у довољној мери остварен трећи циљ, да се једна трећина Срба покатоличи и поунијати, па је предузет нови задатак: да се „остатак православних Срба постепено лиши његовог народног обележја стварањем нове православне автокефалне цркве искључиво хрватског карактера“ (*Isto*, str. 99).

Није прошло ни месец дана од оснивања НДХ, а њен поглавник Анте Павелић већ 3. маја

1941. године издаје *Законску одредбу о њријелазу с јегне вјере на грѹиу* (*Narodne novine*, br. 19, od 5. 5. 1941), којом је поједностављен поступак промене вере (Јанјић, 2018а, str. 692). Те прве ратне године забележена су утркивања римокатоличких свештеника ко ће од њих више Срба превести у римокатолицизам. Један од разлога за покатоличавање био је и тај да се вештачки повећа број Хрвата за милион или више душа (Prodić, 2020, str. 33–34). На тај начин, с једне стране, јача хрватски (римокатолички), а, с друге стране, слаби српски (православни) фактор.

Иако су били масовни преласци из православне у римокатоличку веру, усташке власти почетком 1942. године увиђају да њихова верска политика не даје сасвим жељене резултате. Јер, примећено је да многи Срби неискрено прелазе у римокатоличку веру, из страха за сопствени живот и живот своје породице, из страха од усташког терора (Јанјић, 2018а, str. 693). Зато долази до промене плана у асимиловању и уништавању Срба, и разградње организације Српске православне цркве на подручју НДХ. Поглавник Анте Павелић 3. априла 1942. године издаје *Законску одредбу о оснивању аутокефалне Хрватске православне цркве*, а онда, на основу тога, 5. јуна исте године, бива проглашен *Устав Хрватске православне цркве*.

Сазнавши за тај чин, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, на својој седници 30/17. априла 1942. године, поступак оснивања те тобожње „цркве“ оглашава као „незаконит и противканонски“ (*Isto*, str. 693–694).

Усташке власти истрајавале су на томе. Покушавале су да нађу неког угледног српс-

ког православног монаха који би стао на чело „аутокефалне Хрватске православне цркве“. У Загреб из Сарајева, с циљем да се приволи да стане на чело те квазицрквене творевине, доведен је млади јерођакон Варнава (Настић), који је уживао углед и међу Србима, и међу Хрватима и муслиманима. Али, он је то отворено и одлучно одбио (Janjić, 2018, str. 19–21).

Потом су усташке власти приволеле руског емигрантског архијереја, бившег архиепископа јекатеринославског и новомосковског Гермогена да се стави на чело тзв. Хрватске православне цркве, с дужношћу митрополита загребачког. Он је устоличен у Загребу 7. јуна 1942. године. Након тога, Свети синод Руске заграничне цркве искључио је Гермогена из свог састава, осудио његов поступак и ставио га под забрану свештенодејства, али се он на то није обазирао. Две године касније, 15. августа 1944, Гермоген и изасланик румунског патријарха митрополит Висарион Пују, у Свето-преображенском храму у Загребу, хиротонисали су Спиридона Мифку, кога је усташки поглавник Анте Павелић именовao за епископа сарајевског (Janjić, 2018a, str. 694).

Српски православни народ је знао и осећао да та квазицрквена организација нема канонско утемељење и да у њој не може наћи спасење душе, па она, са тек неколико проблематичних свештеника, није могла да има неку значајнију улогу нити да заштити православни народ од страдања. И даље су чињени злочини над Србима, и даље су православни превођени у римокатоличку веру, а и даље је постојао „Уред за рушење православних цркава“ (Kašić, 1971, str. 203).

Трагови масовних злочина

Српска православна црква на подручју НДХ већ на почетку рата је обезглављена. Од осам епархија, само једна (Зворничко-тузланска), у току рата, имала је у активној служби свог архијереја. Тројицу епархијских архијереја – митрополита дабробосанског Петра, епископа горњокарловачког Саву и епископа бањалучког Платона – хрватске усташе свирепо су убиле још на почетку рата 1941. године. Митрополит загребачки Доситеј, заједно са својим ђаконом, ухапшен је истог дана када је проглашена клерофашистичка НДХ; у загребачком затвору је пребијан, мучен и злостављан; тако измрцвареног, 8. маја 1941. допремили су до железничке станице и убацили у воз за Београд; од последица тог пребијања у Загребу, преминуо је у Београду 13. јануара 1945. године. И епископа захумско-херцеговачког Николаја усташе су претукле и протерале у Србију; умро је у Сокобањи 26. марта 1943. године. Епископа далматинског Иринеја, на основу хрватских оптужби да је енглески агент, ухапсили су Италијани (с обзиром на то да је његово епископско седиште у Шибенику било у италијанској окупационој зони) 8. новембра 1941. и нешто касније га одвели у интернацију у Италију. Викарног епископа сремског Валеријана рат је затекао на лечењу у Сплиту, где је после краћег времена преминуо (Janjić, 2018a, str. 23–24).

Наставило се са урушавањем целокупног организма Српске православне цркве.

По завршетку рата, 10. јула 1945. године, Свети архијерејски синод у Загреб је упутио до-

тадашњег викарног епископа моравичког Арсенија. Он је преузео дужност администратора чак четири епархије: Загребачке, Горњокарловачке, Пакрачке и Далматинске.

Након што се упознао са стањем на терену, владика Арсеније извештава Синод: „Епархије Загребачка и Пакрачка [су] јако опустошене: многе цркве су порушене, а оне које су преостале опљачкане. Има намесништава у којима није остала читава ниједна црква. По појединим местима истребљено је по 50–80% Срба. Свештеници, уколико их је преостало у животу, вратили су се на своје парохије и отпочиње се с великим тешкоћама обнављање црквеног живота: постављени су по намесништвима архијерејски намесници, примају се натраг у православље они који су били приморани да пређу у римокатолицизам, обнављају се поједине црквене општине и постављају привремена повереништва; где је то могуће, оспособљавају се цркве за богослужења, али с великим тешкоћама“ (*Izveštaj Svetog arhijerejskog sinoda*, 1991, str. 119–120).

Свети архијерејски синод Српске православне цркве у Извештају о свом раду од 1941. до 1946. године, поднетом Светом архијерејском сабору за његово прво послератно редовно заседање, у мају 1947. године, о ратном страдању Горњокарловачке епархије овако извештава:

„У Епархији горњокарловачкој пре рата је било 220 цркава и капела. Од тога је срушено и попаљено од усташа, казних експедиција и услед ратних операција 188. Остало је у целој епархији само 23 цркве и 9 капела, али и оне су оштећене, нарочито је скоро у свима унутрашњост оштећена. Црквених утвари и

књига има само у Српским Моравицама и у Карловцу.

Једини манастир у овој епархији – Гомирје срушен је и спаљен. Земљиште и све манастирско добро у своје руке узеле су усташе 1941. године. Шума је посечена. Све су манастирске зграде спаљене и срушене. Манастир ни данас не ужива ни земљишта, ни шуме. [...]

Пре рата било је у Епархији горњокарловачкој 157 свештеника. Од њих је убијено 70 свештеника, док их је 86 остало у животу. Од тих 86 до краја 1945. године вратило се у Епархију само 17 свештеника, и то 16 мирских, 1 јеромонах и један мирски привремено примљен из Далматинске епархије...

Лика, Кордун и Банија су јако порушени. У срезовима Оточац, Бриње, Огулин, Глина, Костајница, Двор на Уни и Бос. Крупа уништено је преко 50% српских кућа, а у срезу Грачац преко 70%. У срезовима пак Лапац, Удбина, Кореница, Госпић, Перушић, Слуњ, Војнић, Вргин-Мост, Бихаћ и Цазин порушено је и попаљено преко 90% српских кућа.

Црквене општине су сопственици својих земљишта само у земљишним књигама. Уложне књижице неких црквених општина отеле су усташе и новац подигле. Преостале уложне књижице се морају, према новом закону, амортизовати, те ће те суме бити минималне.

Епархија горњокарловачка крајем 1940. године имала је 449.000 православних душа. Од тога броја је много света побијено, умрло од тифуса и других болести и изгинуло у борбама. Један део народа се сели у Срем, Банат и Бачку. До краја новембра 1945. иселило се око 60.000

душа. Ако се емиграција заустави, у Епархији би било отприлике око 240.000 душа. Дакле, око половине од оног броја из 1940. године. Нема парохије где усташе нису убиле бар 200 особа, већином одраслих мушкараца, а има места где су побили по 1.000–1.300 (Црквени Бок, Дубица, Бос. Добро Село), по 1.500 (Чемерница, Дивосело), па и по 2.000 (Плашки). Кад се покупе сви подаци, слика Епархије биће још потреснија и болнија.

Само у 20 парохија постављена су привремена повереништва. Поред тога је за црквену општину у Карловцу ОНО поставио комесаријат од 2 лица, а за секретара поставио једну женску. У осталим црквеним општинама нема ни свештеника нити какве црквено-општинске управе“ (*Isto*, str. 120–121).

О затеченом стању у Зворничко-тузланској епархији Синод извештава:

„Народ је у Зворничко-тузланској епархији, нарочито у источним крајевима, много страдао, села су попаљена, куће порушене; може се путовати по читав сат а да се на путу нико не сретне и не види. Свештенство је у овој епархији јако проређено: усташе су убиле 27 свештених лица, Немци 2, четници 1, партизани 10; у интернацији у Немачкој су умрла 2, за време рата је умрло 9, осуђено на казну 2, у затвору се налазе 3 – свега 56, што значи да је свештенство управо преполовљено.

Потпуно су срушене 3 цркве, а многе су оштећене и оскрнављене; црквене одежде, утвари и књиге уништене; парохиски домови неки попаљени, неки порушени, неки оштећени. Манастирски конаци су попаљени или толико

оштећени, да се без темељне поправке у њима неће моћи становати. Манастирске шуме су посечене и девастиране, манастирски намештај разнешен и упропашћен, живо благо отерано и поклано.“

По завршетку рата Свети архијерејски синод о приликама у Дабробосанској епархији исписује:

„Кад су Немци и усташе избачени из Босне, Његово преосвештенство епископ зворничко-тузлански г. Нектарије, администратор Епархије дабробосанске, посетио је први пут Сарајево (од 27. јуна до 5. јула)... На Видовдан, у Сарајевској саборној цркви, отслужио је Архијерејску литургију и одржао парастос погинулима за веру и отечество. Пре Литургије извршено је Мало освећење цркве, јер се у Саборној цркви није служило од почетка рата, изузимајући време док је у Сарајеву био Спиридон Мифка.

Стање у Епархији дабробосанској, у поређењу са другим епархијама Босне и Херцеговине, задовољава. Архива Црквеног суда и митрополитова је потпуно сачувана, библиотека, намештај чак и посуђе у Митрополији углавном су сачувани.

Али, и у овој епархији народ је доста страдао, особито у источној Босни и Санцаку. Страдао је и велики број свештеника. Усташе су убиле 11 свештеника, Италијани 2, партизани 7; у затвору се налазе 4 свештеника, док је за време рата умрло 8 свештених лица“ (*Isto*, str. 121).

Предочавајући затечено стање у Захумско-херцеговачкој епархији, Синод извештава Сабор да у згради епископије „није ништа остало: намештај, архива, библиотека – све је раз-

несено и уништено“, а да се по завршетку рата ту уселила ОЗНА (Одељење за заштиту народа – контраобавештајна служба). Затим се каже:

„Српски живаљ у Херцеговини је много страдао и материјално сасвим посрнуо, особито у градовима. [...] Некада богата црквена општина мостарска није више у стању да плаћа црквењака и звонара. Ништа није боље ни са осталим црквеним општинама у Епархији.

У овој епархији свештенство је сасвим проређено. Од 67 свештеника оба реда, колико је Епархија некада имала, налазило их се у месецу јуну 1945. на лицу места свега 9, од којих су тројица толико остарили и онемоћали да им је потребан помоћник, а један је постао министар у влади за Босну и Херцеговину.

Манастири су потпуно упропашћени или попаљени, намештај разграбљен“ (*Isto*, str. 122).

О стању у којем се по завршетку рата нашла Бањалучка епархија, Синод извештава:

„Религиозни живот православног живља у Епархији бањалучкој, као и у великом делу НДХ, био је за време окупације и усташког терора у својој спољашњој манифестацији паралисан, јер је све свештенство било изгнано. Ретку појаву свештених лица из редова НОВ или из четничких одреда народ је дочекивао са сумњом да су то у истини свештеници, па им није радо примао вршење свештенодејстава, нити је ова од њих тражио. Али, премда због

усташког терора и није могло бити испољавање религиозног живота, православни живаљ није престао бити дубоко побожан и одан својој Цркви. Његово унутрашње религиозно настрojeње избило је тек приликом појаве његовог свештенства које се враћало из изгнанства. Свет је плакао при сусрету са свештеником и не да му је љубио само руку, него и свештеничку хаљину.

Захваљујући томе што је свештенство благовремено отерано у Цапраг^[2] и после пребачено у Србију, Епархија бањалучка имала је само 5 свештеничких жртава (4 од усташа и 1 од Немаца). Поред тога, у избеглиштву је умрло 13 пароха. У Епархији има 107 пароха. У току 1945. године вратило се 58 пароха, а остало у Србији још 8. Поред тога, не зна се за боравиште 8 свештеника, а из заробљеништва се није вратио 1 свештеник... Задовољство народа што види свештенике у својој средини јесте појава која је пружила основни услов да се пароси осете морално јаки. Истина, то није свуда; у намесништвима бос[анско] дубичком, бос[анско]новском и јајачком, која су била поприште непрекидне акције, народ је мање загрејан за цркву, а особито омладина. [...]

Потпуно је порушено 20 цркава. Делимично је порушено и за службу онеспособљено 11 цркава. Антимиса, утвари, одежде и књиге углавном су уништени и тешко се где може наћи што од потребних за цркву утвари.

[2] Логор Цапраг, усташки концентрациони логор, код Сиска, где су на почетку Другог светског рата довођени углавном свештеници Српске православне цркве и чланови њихових породица, а касније и остали Срби, одакле су депортовани у Србију. Логор је постојао од јула до септембра 1941. године. Наместо протераних православних свештеника, довођени су и постављани римокатолички свештеници.

Многи парохиски домови су порушени и попаљени, а већина је без поправке неупотребљива. Обе цркве у Бањалуци су срушене и богослужење се врши у једној већој просторији митрополијске зграде, која је претворена у капелу и 16. децембра 1945. године освећена. Сама Митрополија је била доста оштећена, али је заузимањем Округног НО оправљена. Архива, библиотека, и стовариште богослужбених књига сарајевског издања су уништени.

Пре рата Епархија је бројала 416.000 православнодушних душа. Према још непотврђеним подацима, у Епархији је страдало око 100.000 лица т.ј. 1/4 становништва...“ (Izveštaj Svetog arhijerejskog sinoda, 1991, str. 122–123).

Клерофашистичка НДХ окупирала је и Срем у Србији, према црквеној администрацији, подручје Архиепископије београдско-карловачке. О овде затеченом стању Синод извештава највише црквено тело:

„У Срему је затечено 28 порушених, а 62 оштећена храма, не рачунајући манастире. Порушено је 23, а оштећено 56 парохијских домована. Порушени су и храмови и конаци манастира Кувеждина, Гргетег, Хопова, Бешенова, Јаска и Раковца. Порушен је још храм манастира Мале Ремете и конаци манастира Фенека. У манастирима Шишатовцу, Великој Ремети и Привиној Глави и храмови и конаци су делимично порушени. Мање су оштећени једино манастири Врдник, Крушедол и Беочин. [...]

Парохијским сесијама не рукују црквене управе, нити манастирске управе манастирском земљом, јер је и једну и другу земљу народ скоро сву самовласно приграбио и међусобно поделио

и пре Закона о аграрној реформи. Једино у два-три случаја црквена тела су била у могућности да своју земљу издаду у закуп и добију припадајући део у новцу и натури.

У манастирима Беочину, Јаску, Привиној Глави, Кувеждину, Малој Ремети и Фенеку налази се по један или два свештенмонаха, који су унеколико примили управу над манастиром, и станују у једној собици манастирског конака, пошто су остала одељења од месних власти. У манастир, пак, Шишатовац, Крушедол, Велику Ремету, Гргетег, Хопово, Врдник, Раковац и Бешеново не могу монаси ни да се приближе, него се налази по један од њих у неком оближњем селу, где му је дата парохија на опслуживање.

Стање затечено у Срему било је више него очајно и у духовном погледу. У појединим местима народ је сасвим био изгубио интерес за веру и цркву. Настојањем свештенства које се вратило, прилике су се у том погледу касније измениле на боље...“ (Isto, str. 118).

Епископу Арсенију, како је већ речено, поверена је на администрирање и Далматинска епархија. Према његовом извештају од 9. октобра 1945. године, „стање Српске православне цркве и српског народа у Далмацији боље је него у Лици, на Кордуну и Банији.“ То је због тога што је Далмација била под италијанском окупацијом.

Владика извештава црквене власти у Београду: „Италијани су чинили доста зла српском народу, али, ипак, ту усташе нису дошле до изражаја, те није било оних масовних покоља Срба као на територијама где су били на власти само

Хрвати. Нажалост, доста далматинских Срба погинуло је у међусобној борби. Рачуна се да је у Далмацији убијено или погинуло у борбама око 10 одсто српског становништва.

Пре рата у Епархији далматинској било је око 50 свештеника; 20 од њих је убијено, 10 је отишло у иностранство, а у Епархији је остало њих 20, те на сваког свештеника долазе две-три парохије.

У Шибенику је Саборна црква тешко оштећена од бомбардовања, те се служи у гробљанској цркви. У Сплиту се и даље служи у једној дворани, пошто је катедрала остала недовршена. У Задру је порушена од бомбе капела која је била везана са црквом, али су, благодаречи једном римокатоличком канонику, сачуване готово све утвари и драгоцености. У Книну је од бомбардовања порушена црква. Спаљена је црква у с. Брибиру. Остале сеоске цркве остале су неоштећене.

Манастир Крка је потпуно сачуван. Манастир је особито за време велике глади чинио много добра народу. Друга два манастира, Крупа и Драговић, су оштећена и у њима до доласка Његовог преосвештенства епископа г. Арсенија није било никога. Настојатељ манастира Крупе је погинуо, а настојатељ ман. Драговића је осуђен на 10 година присилног рада. Његово преосвештенство је поставио једног монаха за администратора парохије близу Драговића, а другог близу Крупе, како би истовремено водили бригу и о манастирима..." (*Isto*, str. 126–127).

По завршетку Другог светског рата, југословенске комунистичке власти, наметајући политику „братства и јединства“, која је подразумевала прикривање чињеница трагичне

прошлости, прикривање истине, избегавале су да обелодане размере ратног страдања изазваног „братоубилаштвом“, па и број уништених и оштећених православних црква и других црквених здања. А у једном материјалу поверљиве природе, пошто је био намењен само за интерну употребу, Државне верске комисије, 25. новембра 1963. године, наведено је да је у рату сасвим уништено или озбиљно оштећено 774 црквених објеката (црква 665, манастира 37 и капела 72). Од тога, само на подручју тадашње Социјалистичке Републике Хрватске (дакле, без Босне и Херцеговине и других области које су биле запоселе усташе) у рату је порушена 341 црква... (Perić, 1991, str. 7).

Једна од посебно упечатљивих слика страдања српског православног народа везана је за Цркву рођења Пресвете Богородице у Глини. Ту је у два наврата, крајем јула и почетком августа 1941. године, према проценама истраживача, убијено око 1.700 Срба, од којих је нешто више од хиљаду, заједно са породицама, на позив усташких власти, дошло на наводно покрштавање, на покатоличење.

Након месец дана, усташе су срушиле храм (из 1826. године) у којем су извеле те масовне злочине. По завршетку рата, припадници новог државног, комунистичког поретка иницирали су уклањање остатака срушене цркве, наводно зарад изградње одговарајућег спомен-обележја. Кад је то учињено, отпочело је одуговлачење с изградњом меморијала посвећеног жртвама умореним у глинској цркви. На црквишту 1972. године изграђен је спомен-дом који је имао функцију локалног дома културе, с различитим

културно-забавним садржајима. Крајем осамдесетих година двадесетог века поново је покренута иницијатива за изградњу спомен-обележја с уклесним именима жртава уморених у глињској цркви. Спомен-обележје завршено је крајем јула 1995. године, а већ почетком августа извршен је нови погром над српским народом, па је оно, тек што је подигнуто – порушено. Након тога је и Спомен-дом преименован у – Хватски дом! (Ћалија, 2021, стр. 7)

Закључак

130 |

Независна Држава Хрватска – кроз речи њених челника, а што је било видно и кроз само деловање – свој усташки покрет темељила је на римокатоличкој вери. Од самог настанка НДХ увиђа се да она и Римокатоличка црква на том подручју делују – у садејству. А сагласност међу њима била је приметна и у речи и у делу (чињењу или нечињењу) првог човека Римокатоличке цркве у Хрватској, надбискупа загребачког Алојзија Степинца.

Сам усташки план и програм убијања, прогона и покатоличавања Срба, подразумевао је и акцију Римокатоличке цркве. Јер, „покатоличавати“ може само неко ко је у тој служби. Кроз јавно истицану парољу, упућивану српском народу у НДХ – *или се њоклони, или се уклони* – од Срба је захтевано или да се духовно покоре, или да физички нестану. Покорност, која по природи својој подразумева духовно „повијање“ и „сламање“, првобитно је покушавана да се издејствује покатоличавањем, а кад то прозелитистичко дело није дало очекиване резултате, настојало се да се она издејствује кроз неканонски, на нецрквени начин створену „Хрватску православну цркву“.

Из тог разлога радило се на разарању организације Српске православне цркве на подручју НДХ, такође и на уништавању и убијању односно на уклањању Српске православне цркве са тог подручја.

Сходно таквим акцијама, Српска православна црква у току Другог светског рата највише је страдала на подручју клерофашистичке НДХ.

References / Литература

- Čalija, J. (2021, July 29). The Remembrance of Eight Decades from the Slaughter in Glina Church. *Politika*, p. 7. [In Serbian]
- Decree on the Conversion from One Religion to Another (1941, May 5). *Narodne novine*. [In Serbian]
- Janjić, J. (2018). *The Light Bearer in the Dark: Holy Confessor Varnava (Nastić)*. Belgrade: J. Janjić. [In Serbian]
- Janjić, J. (2018). *Serbian Church in Communism and Post-Communism (1945–2000)*. Belgrade: Novosti. [In Serbian]
- Jevtić, A. (1990). "Great Martyrdom of Jasenovac". In: *In Eternal Memory of Jasenovac – the Place Covered in the Blood of the Innocent 1941/1985/1991: Memorial on the fiftieth Anniversary of the great martyrdom of Jasenovac and the seventh anniversary of the consecration of the rebuilt Church of the Nativity of St. John the Baptist, the memorial temple in Jasenovac* (21–22). Beograd: Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve. [In Serbian]
- Kašić, Lj. D. (1971). Serbian Church in the So-Called Independent State of Croatia. In: *Serbian Orthodox Church 1920–1970* (203). Belgrade: Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve. [In Serbian]
- Novak, V. (1986). *Magnum Crimen*. Beograd: Nova knjiga. [In Serbian; Croatian]
- Perić, D. (1991, May 15). Legalization of Theft. *Pravoslavlje*, p. 7. [In Serbian]
- Prodić, S. (2020). *Retrofuturism of the Croatian Orthodox Church*. Jagodina: Gambit. [In Serbian]
- Serbian Church in World War II – the Report of the Holy Synod (1941–1946) (1991). In: Atanasije, Bishop of Banat (ed.) *Serbia and Comments for 1990/91* (97–100; 118–123; 126–127) Beograd: Zadužbina Miloša Crnjanskog. [In Serbian]
- Živković, N. (ed) (2007). *Serbs in Hermann Neubacher's Memoirs*. Belgrade: Jasen. [In Serbian]

Jovan Lj. Janjić

Institute for Political Studies

Belgrade (Serbia))

Suffering of the Serbian Orthodox Church In the Independent State of Croatia

Summary

132 |

The church is a spiritual institution in which a believing man fulfills his spiritual needs and, accordingly to that, he builds his spiritual being. The church consists of the clergy and the believing people. Without a faithful people there is no Church. And therefore, everything that concerns the Church concerns the faithful people; and vice versa, all that concerns the faithful people, it concerns the Church.

In the territory of the clero-fascist Independent State of Croatia (NDH), persecution, terror and killing were burned and the people and the Church. Serbs were killed not only because they were other nations, because of their national being, but also because they have different faiths, because of their spiritual being. They were killed both because they are Serbs and because they are Orthodox.

The Ustasha program itself points to this, publicly declared through the words of the leader of the Ustasha state. Genocide Ustasha program in relation to the Serbs - to kill one third, to expel one third, and to one third converted to Catholicism - a clear reference to the planned activities to make Serbs both spiritually and physically kill. If a person's faith is attacked, if it is reckoned with the fact that a person will be induced or forced to renounces his faith in order to accept someone else's, then that is spiritual killing - killing a man as he is was until then. This was precisely the goal of the forced Catholicization of Orthodox Serbs in the NDH.

It was done according to the declared Ustasha program. And for the sake of its greatest possible achievement, the Serbian Orthodox Church was particularly under attack

Keywords: Independent State of Croatia (NDH), Roman Catholic Church, genocide, Serbian people, Serbian Orthodox Church